

AB Sürecinde Çağdaş Sorunlara Vakıf Merkezli Çözüm Önerileri

Doç. Dr. Ali SEYYAR
Sakarya Üniversitesi;
İİBF Öğretim Üyesi

Sosyal devletin niteliğindeki bu zorunlu dönüşüm, katılımcı sosyal politikaların oluşumu ve gelişimi için aslında sivil kesim için bir fırsattır.

AB, Sivil Kesimin Gücünü Keşfediyor

Makalemizin konusu, vakıf hizmetlerinin çağımızın sorunlarına yönelik olması sebebiyle burada vakfın mahiyeti, İslâm dininin vakıfların oluşumuna katkısı ve tarihî süreç içinde üstlendikleri değişik rolleri üzerinde durulmayacaktır. Bu makalede toplumun sosyo-kültürel yapısı ve değerlerinden doğan vakıf hizmetlerinin, aslî fonksiyonları doğrultusunda AB sürecini de dikkate alarak sosyo-ekonomik sorunlarının çözümüne yapabileceği katkıları ele alınacaktır. Bir başka ifadeyle bu yazımızda, toplumun en muhtaç kesimlerinin sosyal ihtiyaçlarını karşılayan vakıf merkezli hayrî girişimlerin sivil sosyal politika bağlamındaki önemine vurgu yapılacaktır.

Bir toplumda kendi kendine yeterli olamayan dezavantajlı kişi ve sosyal grupların her zaman bulunabileceğini ve özellikle kamusal sosyal yardım ve hizmetlerinin yetersiz olduğu ülkelerde bu gerçeğin daha da belirgin olduğunu düşünecek olursak, sivil girişimin sosyal yardım programlarına genelde daha çok ihtiyaç duyulur.

Kronik ekonomik durgunluğun içinde bulunan birçok AB ülkesi bile sosyal politika, güvenlik ve hizmetler alanlarında artan harcamaları frenleyebilmek için, sivil kurum ve kuruluşların sosyal destek programlarına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Merkezî hükümetlerin ve yerel yönetimlerin dışında sivil kesimle birlikte

yürütölmek istenilen sosyal destek programlarının aktörleri çoğu kez, kiliseye bağlı dinî cemaat ve mezheplerin oluşturdukları hayır kuruluşları, kâr amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlar (STK) ve genelde işletmelerden oluşan özel sektördür. Gerçi birçoğ AB ölkesinde, devlet dışı sivil kurum ve kuruluşların ve özellikle kilisenin sosyal hizmet faaliyetleri yeni bir olgu değildir. Ancak AB, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sürdürülebilirliğini bundan sonrası için de teminat altına alabilmek maksadıyla, sivil kesime de toplumsal sorumluluk adına yeni görevler yüklemek istemesi, dikkat çekicidir.

Sosyal devletin niteliğindeki bu zorunlu dönüşüm, katılımcı sosyal politikaların oluşumu ve gelişimi için aslında sivil kesim için bir fırsattır. Sivil sosyal politika aktörleri, AB'nin teşviki ile bundan böyle gönüllü faaliyetlerini artırarak, sosyal sorunların çözümünde aktif bir rol üstlenebileceklerdir. AB'de bundan böyle devlet merkezli sosyal politikaların yanında çoğulcu bir ortamda ve artan oranda sivil sosyal politikalara da yer verilecektir. Bu yeni yaklaşıma göre, kamusal kurumlar artık sosyal politikanın tek ve hâkim aktörü olmayacaktır. Sosyal politikaların oluşumuna, gelişimine, finansmanına ve uygulamasına katılabileceklerin arasında geniş ölçüde dernekler ve vakıflar da yer alabileceklerdir.

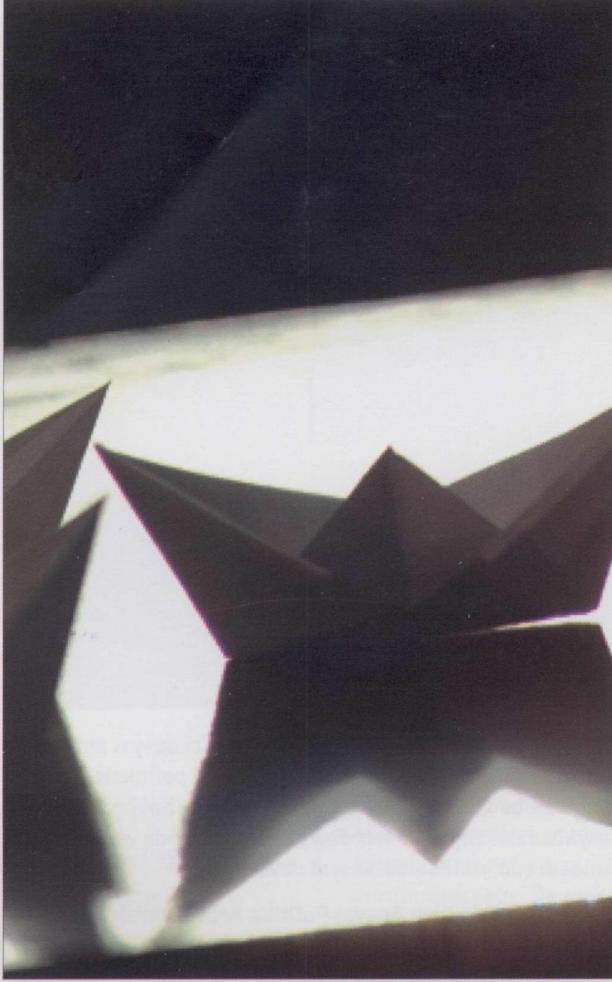
AB, sosyal sorunların etkin çözümü için toplumsal bazda aktif katılım bağlamında sivilleşme ve paylaşma gibi yeni sosyal paradigmalarla geleneksel sosyal politika anlayışını revize ederek, kamu merkezli sosyal düzenleme ve müdahaleler biçiminde yürütölen devletçilik uygulamaları yerine geniş katılımlı sosyal diyalog temelli bir yapılanmaya gitmektedir. Katılımcılık esasına dayanan sivil destekli sosyal politika yaklaşımı, her ne kadar neo-liberal politikaların bir sonucu gibi değerlendirilebilse de, netice itibariyle sosyal devleti, çoğunun tahminine göre çökertmemekte, tam aksine sivil kesimden de destek alınarak yapısını daha da güçlendirmektedir. Kamusal sosyal transferlerin sınırlandırılmasından yola çıkılarak, sosyal devletin bitişinden bahsedilemez. Sosyal diyalogun bir gereği olarak sivil kesimin de sorumluluk üstlenmesiyle toplam sosyal transferlerde çoğu zaman bir artış bile kaydedilebilmektedir. Burada önemli olan sosyal barış ve sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda asgarî

standartlarda herkese ekonomik refah gibi sosyal politika hedeflerinin gerçeğleştirilmesidir. Liberal politikalar da uygulasa bu sosyal hedefleri yakalayabilen, halkına refah ve sosyal adalet sağlayan her devlet, anayasasında yer alsın veya almasın son tahlilde bir sosyal devlettir.

Türkiye'de Sivil Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Vakıflar

Konuyu memleketimiz açısından değerlendirdiğimizde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, anayasa boyutuyla bir sosyal devlet olmasına karşılık AB'nin geleneksel sosyal politika standartlarını bile henüz yakalayamamıştır. Bundan dolaydır ki, gerek fert başına düşen milli gelir, gerekse âdil gelir dağılımındaki durum açısından Türkiye, AB ölkelerinin çok gerisinde kalmıştır. Bunun yanında Türkiye'nin sosyo-ekonomik sorunların başında ne yazık ki kronik bir hâl alan yoksulluk ve işsizlik gelmektedir. Resmî istatistiklere göre Türkiye'de 1 milyon civarında insanımız açlık sınırı altında ve 20 milyon insanımız da yoksulluk sınırı altında hayat mücadelesi vermektedir. Kayıtlı kayıtsız milyonlarca vatandaşımız da iş aramaktadır. Yoksulluğun ve işsizliğin giderilmesi, bilindiği gibi bir taraftan işgücü niteliği taşıyanların istihdam edilmesi, diğer taraftan yaşlılık, bakıma muhtaçlık ve ileri derecede özörlürlük gibi çalışmaya muktedir olmayan, yani korunmaya muhtaç kişilerin de sosyal güvenceye kavuşturulması ile mümkündür. Türkiye, bu önemli sosyal sorunlarının çözümüne dönük kapsamlı bir biçimde millî sosyal politikalar geliştiremediği bir yana sivil alanda da alternatif potansiyelleri ve kaynakları keşfedemediği için, yoksulluk ve işsizlik gibi sosyal sorunlarımız çiğ gibi büyümüştür.

Bu bağlamda ölkemizde kamu tekelinde olan merkezî sosyal politika anlayışının ve uygulama biçiminin AB sürecinde yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Aslında gönüllürlük ve hayırseverlik potansiyelinin toplumumuzda halen yüksek olduğu gerçeğinden yola çıkarsak, Türkiye'de sivil sosyal politikaların oluşturulmasının da o kadar zor olmadığını ifade edebiliriz. İslâm medeniyetinin öngördüğü sosyal yardımlaşma ve dayanışma ruhunun somut yansıması, dün olduğu gibi bugün de aslında hep vakıflar olmuştur. Vakıflar, toplumda sosyal bütönlüğü ve tekâmülü temsil eden sivil kuruluşların en eski

ve en canlı örneğini oluşturmaktadır. Vakıfların bu özelliklerinden dolayı günümüzün sosyal sorunların çözümünde anahtar bir rol üstlenebilir.

Osmanlı toplumunda olduğu gibi, hayırsever zenginlerin sosyal sorunlarımızın çözümüne dönük somut projelere katılımlarını sağlayıcı maddî ve manevî teşviklere her zamankinden daha çok ihtiyacımız var. Devlet, bu teşvikleri sürekli olarak gündemde tutması durumunda vakıf kültürünün yeniden canlanması da söz konusu olacaktır. Çağımızın sosyal sorunlarının çözümüne dönük destekleyici bir sosyal politika aktörü veya kurumu olarak vakıflar, özüne dokunulmaksızın modernize edilerek, özellikle yoksulluk ve işsizlik konusunda yeni vazifeler üstlenebilirler. Bu bağlamda işgücü niteliği taşıyan ve çalışmak isteyen yoksul insanların öncelikle kendi kendilerine yeterli olabilmelerine yönelik girişimlere destek verebilecek istihdam amaçlı vakıflara ihtiyacımız vardır. Bu durumda bu gibi vakıflar, aslında sosyal devletin uhdesinde olan bazı yetki ve görevleri omuzlayarak, devlet millet kaynaşmasının güzel bir örneğini de sunmuş olurlar.

Yoksulluk ve İşsizlik Sorununa Karşı İstihdam Vakıfları

Toplumsal hedefimiz, işsiz insanlarımızı yoksulluktan kurtarmak ve onların istihdam edilebilirliğine dolaylı veya dolaysız olarak yardımcı olmak ise, infak ve hayır amacıyla kurulan sosyal nitelikli vakıflarımız, etkili istihdam projelerinin oluşturulmasında öncü bir konuma gelebilir. Daha somut bir ifadeyle sosyal vakıflarımız, bizzat meslek edindirme merkezleri açıp, işsizlere meslekî vasıf kazandırarak, çalışma atölyeleri veya işyerleri tesis ederek veya işsizlere emek piyasasında iş bulmalarında fiilî destek sağlayarak, yoksulluk ve işsizlik sorununun çözümüne önemli katkıda bulunabilir. İşgücü vasfına

haiz yoksul kişilere tüketim maksatlı aynî ve nakdî yardımlarla onları sürekli olarak bu şekilde ayakta tutmak yerine, aktif istihdam politikalarıyla kişilerin kendi çalışmalarlarıyla ayakta durup geçinebilecekleri ve yükselebilecekleri bir konuma getirmek, sosyal fayda elde etmek açısından daha akıllı bir girişimdir.

Vakıf hizmetleriyle kişilerin girişimciliğe ve atılğanlığa yönlendirilmeleri, psikolojik ve sosyo-ekonomik boyutuyla da önem arz etmektedir. "Yoksulluk kültürü"nü, yozlaşma, tembellik ve uyuşukluk gibi ahlâkî olumsuzlukların, vakıf destekli istihdam politikalarıyla giderilebileceği gibi, kayıt dışı istihdam kanallarının önüne engel konularak, helal kazanç yolları da açılmış olacaktır. Vakıf aracılığıyla yoksul insanların iş ve gelir sahibi olmalarını sağlamak, hayra vesile olanlar açısından manevî bir kazanç teşkil ederken, gelir elde edenler açısından da sadece maddî bir kazanç değildir. Bir vakıf desteğinin sonucunda ancak iş ve gelir sahibi olabildiğini fark eden bir kişi de, helal para kazanmanın önemini anlayacak ve manen mutmain olacaktır. Helal kazanç temeline dayanan işlerin de bizatihi bir sevap vesilesi ve dolayısıyla ibadet olduğunu düşünülecek olursak, netice itibarıyla maddî servetini istihdam odaklı hizmetlere vakfedenlerin yanında bu hizmetlerden yararlananlar da manen kârlı çıkacaklardır.

Peki, genelde sosyal amaçlı, özde istihdam odaklı vakıfların yoksulluğun ve işsizliğin giderilmesinde somut ve etkin olarak ne yapabileceği konusuna gelince, biz bu yönde kısa da olsa uygulanabilir birkaç öneride bulunmaya gayret göstereceğiz:

- İstihdam odaklı vakıfların etkin olabilmeleri, alışılmışın dışında hayırsever kişilerin gayrimenkul mallarını değil de paralarını vakfetmelerine bağlıdır. Bir nevi para vakfı Para¹ statüsünde olacak olan böyle bir vakıf, kendine vakfedilen paraları, tamamen istihdam amacı doğrultusunda kullanacaktır.

- Vakıf, istihdam odaklı sosyal projeler ve uygulamalar doğrultusunda meslek sahibi olan, girişimcilik konusunda başarılı olabilecek ve kendi işini kurabilecek işsizlere belirli miktarlarda faizsiz kredi veya ihtiyaç duyduğu üretim araçlarını (ücretsiz olarak) verebilir. Yatırımcının geri ödeyebilmesi söz konusu değil ise borcu ya ertelenir, ya da en güzeli geri ödemesinden vazgeçilir. Bu durumda, bu işlem, "karz-ı hasen"² olarak kabul görür.

- İstihdama katkı sağlamak isteyen bir vakıf, özellikle küçük işletmelerde çalıştırılması mümkün olan kişilerin sosyal sigorta primlerinin tümünü veya bir kısmını üstlenerek, küçük işletmelerin işgücü maliyetlerinin aşağıya doğru çekilmesine yardımcı olmak sûretiyle hem onların piyasada rekabet edebilirliklerine, hem de işsizlerin istihdamına katkıda bulunabilir.

- İstihdam vakıfları, özellikle 50'den fazla işçi çalıştıran işletmeler için zorunlu bir istihdam uygulaması olan özürlü kota sistemini daha etkin hâle getirebilirler. Şöyle ki, kanunî istihdam kontenjanının öngördüğünden daha fazla özürlü çalıştıran işletmelere, özürlülük derecesine bakılmaksızın çalıştırılan özürlü işgücünün sosyal sigorta primlerinin bütünü veya bir kısmı vakıfça karşılanabilir.³

- İstihdam vakıfları, özürlü kota kapsamına girmeyen, bir başka ifadeyle 50'den daha az işçi çalıştıran işletmelere de maddî yönden destek olabilir. Gerçi, bu durumda mecburî olmadıkları halde çalıştırdıkları her bir özürünün sosyal sigorta prim oranlarının yarısı hazine tarafından karşılanmaktadır. Ancak, özürlü istihdamını artırmak maksadıyla sosyal sigorta prim yükünün diğer yarısı da yine vakıfça üstlenebilir. İşletmelerin büyüklüğüne ve gücüne göre primlerin ödenmesinin ötesinde çalıştırılan özürülülerin ücretlerinin bir bölümü de vakıfça karşılanabilir.

•İstihdam vakıfları, normal emek piyasasına dönük dolaylı olarak istihdama katkı sağlayıcı politikalar geliştirmenin yanında bizzat kendileri de işveren veya işletmeci olarak aktif rol üstlenebilirler. Vasıfsız işgücünün daha nitelikli bir hâle getirilebilmesi ve emek piyasasında daha kolay iş bulabilmesi yönünde meslekî eğitim merkezleri açıp, ücretsiz olarak sektörlerin ihtiyacı doğrultusunda modern eğitim programları sunabilirler. Özellikle ağır derecede özürlü olmaları sebebiyle emek piyasasında çalıştırılmaları güç hatta imkânsız olan özürülüler için özel korumalı işyerlerinin tesisi ve işletilmesi, istihdam vakıflarının hedefleri arasında olmalıdır. Özürlü dostu korumalı işyerlerinde işbaşında eğitimle birlikte ergonomi yönünden kişiye uygun istihdam imkânları oluşturularak, özellikle zihinsel özürülülerin de üretime katkısı ve dolayısıyla ayrımcılığa tâbi tutulmadan toplum hayatında yer almaları sağlanacaktır.

Son Bir Hatırlatma

İstihdam vakıfları, dezavantajlı sosyal grupların ve özellikle özürülülerin fırsat eşitliğinden somut olarak yararlanmaları yönünde geliştirilen pozitif ayrımcılık uygulamalarının kapsamını genişleterek, toplumsal

Osmanlı toplumunda olduğu gibi, hayırsever zenginlerin sosyal sorunlarımızın çözümüne dönük somut projelere katılımlarını sağlayıcı maddî ve manevî teşviklere her zamankinden daha çok ihtiyacımız var. Devlet, bu teşvikleri sürekli olarak gündemde tutması durumunda vakıf kültürünün yeniden canlanması da söz konusu olacaktır.

kaynaşma sürecini hızlandırmış olacaklardır. Maddî bir karşılık beklemeden başkalarına ve özellikle muhtaçlara yardımcı olmak gibi ulvî düşüncenin bir mahsûlü olan vakıf hizmetleri, bugün de birçok sosyal sorunumuzun ortadan kaldırılmasına yardımcı olabileceği gibi, sosyal hayatımıza da bir anlam kazandırabilecek güçtedir. Sosyal barışı ve toplumsal kaynaşmayı sağlamak,

şahsî servetlerin bir kısmını veya bütünü toplumsallaştırmakla mümkün olduğu gerçeğinin perde arkasında "Allah Rızasını Kazanmak" duygusunun geçerli olduğunu bir kez daha hatırlatmak gerekir. Sosyal yardımlaşma duygusu, dinî tavsiyelerin ışığı altında manevî bir boyut kazanması hâlinde gerçek anlamını bulur. Vakıf odaklı sosyal yardımlaşma uygulamalarının devamlılığı ve istikrarlı seyri de aslında buna bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Dipnotlar

1-vakıflarının hukukî temelleri, usul ve esasları, tarihî seyri içindeki yeri ve bugünün ekonomik ve finans sorunlarına katkısı hakkında daha fazla bilgi için bkz. a) Kurt, İsmail; Para Vakıfları-Nazariyat ve Tatbikat; Ensar Neşriyat; İstanbul; 1996 ve b) Çizakça, Murat; Risk Sermayesi ve Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları; İlmî Neşriyat; İstanbul; 1993.

2-Lâfzen "güzel borç" anlamına gelen "karz-ı hasen", hayırsever bir kişinin veya bu maksatla oluşturulmuş bir vakfın, hiçbir maddî menfaat düşüncesi gözetmeksizin ve sırf Allah rızasını kazanmak için, darda kalmış ve ihtiyaç içinde olanlara borç vermesidir.

3-Dünyada ve Türkiye'de istihdam maksatlı özürülü kota sistemi ve uygulamaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Seyyar, Ali; Özürülülere Adanmış Sosyal Politika yazıları; Adapazarı Büyükşehir Belediyesi yayınları; Mayıs 2006; Adapazarı; ss. 29-72.

